

האכסניא דמאי.⁽²³⁾

שנינו במשנה: מעשר ראשון שנטלה תרומתו:

תמהה הגמרא: פשיטא שמזמנים עליו, שהרי אחר שהורמה ממנו תרומת מעשר הוא מותר באכילה לכל אדם?

מבאר הגמרא: לא צריכא להשמיענו דין זה, אלא באופן שהקדימו הלוי לכהן, ונטל מבעל הבית את המעשר ראשון לפני שהכהן קבל תרומה גדולה, ובכל זאת המעשר מותר באכילה, ואינו טבל, כיון שמדובר באופן שהתבואה היתה בשבלים, ועדיין לא נגמרה מלאכתה ולא התחייבה בתרומה גדולה, ומה ששנינו "שניטלה תרומתו", היינו שהפריש הלוי ממנו [מהמעשר] תרומת מעשר, ולא הפריש ממנו תרומה גדולה, וחידוש המשנה הוא שאף על פי שחלה הפרשת המעשר, אינו חייב בתרומה גדולה, ומותר באכילה, ומזמנים עליו.

וכדרכי אבהו. דאמר רבי אבהו אמר ריש לקיש: מעשר ראשון שהקדימו בשבלים, פטור מתרומה גדולה, שנאמר [במדבר יח כו] "והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן

המעשר", ודרשו: רק "מעשר מן המעשר" אמרתי לך להפריש ממעשר ראשון, ולא חייבתי להפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר [שנמצא מפריש ממנו יותר מ"מעשר"].⁽²⁴⁾

אמר ליה רב פפא לאביי: אי הכי, שמעשר ראשון שניטל לפני הפרשת תרומה פטור מתרומה גדולה, אפילו הקדימו הלוי לכהן בכרי [אחר שנגמרה מלאכת התבואה] ונטל מעשר לפני הפרשת תרומה, נמי לא יתחייב בתרומה גדולה?

אמר ליה: עליך כדאי ליישב קושייתך] אמר קרא [שם כח]:

"מכל מעשרתיכם תרימו", שמשמעותו מ-ב לחייב להפריש כל תרומה שנמצאת במעשר, וכיון שכבר התחייבה התבואה בתרומה, אם נטלו הלוי לפני הפרשתה, חייב להפריש משלו.

מבררת הגמרא: ומה ראית לדרוש את הפטור האמור בפסוק "מעשר מן המעשר" לגבי הקדימו בשבלים, ואילו את החיוב האמור בפסוק "מכל מעשרתיכם תרימו" דרשת לחייב בהקדימו בכרי, ולמה לא

תדע שהיא כדעת בית שמאי, ואין הלכה כמותה. 24. המאירי [ביצה יג ב] הביא מחלוקת ראשונים אם רק הלוי נפטר מתרומת מעשר, או אף ישראל אינו צריך להפריש על חלק המעשר, [ועל חלק החולין לכו"ע חייב להפריש, ראה באפיקי ים ח"א מד י].

ובמשנה ראשונה [תרומות פ"א מ"ה] נקט שאם ישראל הקדים והפריש תרומת מעשר, עדיין הלוי חייב בתרומה גדולה, ובדרך אמונה

ומאכילין ובעירובין יז ב] ביארו באופן נוסף, שמדובר בחיילי מלך עכו"ם שהטילו על בני עיר לספק להם מזון, והחידוש שמותר לבני העיר לספקו מדמאי, כי אילו היה דינו כטבל גמור, היה אסור להאכילם בו, כי אסור להינאות מטבל בהנאה של כילוי.

23. תוס' [ד"ה ואמר] ביארו שדברי רב הונא הם ענין בפני עצמו, וכוונתו ללמד שאם תמצא ברייתא שסוברת שאין מאכילין אותם דמאי,

ולא נפטר ממנה בהקדמת המעשר. אבל אם עדיין לא חל על התבואה שם "דגן", ולא התחייבה בתרומה גדולה, ונטל ממנה מעשר ראשון, מסתבר שמעשר זה פטור מתרומה גדולה, משום שלא התחייב ביותר מ"מעשר מן המעשר".

שנינו במשנה: **מעשר שני והקדש שנפדו:**

תמהה הגמרא: **פשיטא**, שהרי חולין גמורים הם!?

מבאר הגמרא: **הכא כמאי עסקינן, כגון שבפדיונם נתן את הקרן ולא נתן את החומש**, אף שבעלים הפודה את הקדשו או מעשרותיו צריך להוסיף חומש, **והא קא משמע לך, דאין חומש מעכב את הפדיון**, והרי הם חולין גמורים.⁽²⁶⁾

תדרוש להיפך, לחייב בהקדימו בשבלים ולפטור בהקימו בכרי? ⁽²⁵⁾מבאר הגמרא: **האי הקדימו בכרי, חייב בתרומה משום שכבר אידגן**, וחייב התרומה חל על התבואה משעה שנקראת "דגן", ושוב אינו פוקע ממנה אף אם הפרישה למעשר ראשון, ואילו **האי שהקדימו בשבלים**, פטור מתרומה, משום שעדיין **לא אידגן**, וכיון שהפרישו למעשר, שוב אינו מתחייב בתרומה, אפילו אם אחר כך נעשה "דגן".

ולכן מסתבר לדרוש את הריבוי "מכל מעשרותיכם" למעשר ראשון שהקדימו לתרומה גדולה כאשר התבואה כבר היתה נקראת "דגן", שאז כבר זכאי הכהן לקבל תרומה גדולה ממנה, ואם הקדים ליטול מעשר ראשון לפני שניטלה תרומה גדולה, חייב המעשר הראשון הזה בתרומה גדולה,

[תרומות פ"ג צה"ל קצה] כתב שאין נראה לחלק כן, כי סוף סוף מפריש שתי תרומות ממעשר ראשון.

25. כך הבינו תוס' [ביצה שם ועירובין לא ב] את פירוש רש"י, והקשו כיצד יפקע חיובו בכרי, אחר שכבר חל בשלב מוקדם בשבלים? ולכן ביארו שהקושיא היא למה דרשת לפוטרו לגמרי בשבלים ולחייבו לגמרי בכרי, והרי אפשר לומר ששני הפסוקים נאמרו על הקדימו בכרי, והחייב אחר ראיית פני הבית והפטור קודם ראיית פני הבית.

אמנם רש"י בביצה נשמר מקושיית תוס', וכתב שהטעם שבתרומת מעשר נפטר גם מתרומה גדולה, הוא משום ששם אחד לשתיהן, וזו וזו מוציאות מידי טבל, ולא הוצרך לדרוש פטור זה מקרא, אלא מפני שכרוך בו הפסד כהן בתרומה גדולה, שהרי תמיד נוטל שתיהם וכאן

מפסיד. ונמצא שבאמת לא נפקע החיוב שחל בשבלים, וקושיית הגמרא היא מנין שהפטור מתרומה גדולה התחדש בשבלים ולא בכרי, והרי תרומה אחת פוטרת את שתיהם, ורק משום הפסד כהן נאמר שיקחו "כל מתנותיהם", וטעם זה יכול לפטור בכרי כמו בשבלים, וביאור התירוץ הוא, דהאי אידגן וחלה עליו חובת כהן וזכה בחלקו, ואין תרומה אחת פוטרת אלא כשנמנע רווח לכהן, אך לא במקום שמפסיד מה שזכה בו.

ובתוס' רא"ש כאן תירץ, שהגמרא צידדה שמא רק בשבלים קנסו את הלוי להפריש תרומה גדולה, כי מסתמא ידע שעדיין לא הפרישה עדיין בשלב מוקדם זה, ואעפ"כ הקדים להפסיד הכהן, אך בכרי שמסתבר שכבר הפרישה, לא יקנסוהו בה.

26. לכאורה תמוה, שהרי אף שיצא לחולין,

שנינו במשנה: **השמש שאכל כזית:**

תמהה הגמרא: **פשיטא**, שהרי אכל בשיעור המחייב בברכת המזון?

מבאר הגמרא: **מהו דתימא שמש אינו מצטרף לזימון**, כי לא קבע לו מקום, שהרי הוא הולך ושב לשמש את המסובים, **קא משמע לן שכיין שכך היא דרך השמש באכילתו**, מצטרף הוא עם המסובים לזימון. (27)

שנינו במשנה: **והכותי מזמנין עליו.**

מקשה הגמרא: **אמאי מזמנין עליו**, והרי אפילו אם דינו כישראל, **לא יהא אלא עם הארץ**, שהרי הכותים אינם לומדים תורה, **ותניא "אין מזמנין על עם הארץ" (28)?** (29)

מתרצת הגמרא: **אביי אמר**, משנתנו עוסקת באופן שהיה הכותי — **חבר [תלמיד חכם]**.

רבא אמר: אפילו תימא שמשנתנו עוסקת בכותי עם הארץ, ובאמת מזמנים גם בצירוף עם הארץ שאינו לומד תורה, ואילו **הכא**, כברייתא שאמרו "אין מזמנין על עם הארץ", באדם שנחשב "עם הארץ" לפי הגדרתם **דרבנן דפליגי עליה דרבי מאיר**

מצטרף].

והריטב"א ביאר ששמש נקבע אגב קביעות המסובים, ונפקא מינה בין הביאורים אם היא רשאי להחלק, וראה פני הושע.

28. גירסת הרא"ש והרשב"א [ח"ד פז] "אין מזמנין על ע"ה בחבורה", וביאר בתוס' רא"ש שאפילו כשהוא בעשרה ואינו ניכר, אין מזמנין עליו [וראה בה"ל קצט שדן בזה].

ולכאורה תמוה, שהרי למסקנא רק ע"ה שאינו מעשר לא מצטרף, ואם הטעם לכך משום שאוכל איסור טבל, למה יהא גרוע מקטן המוטל בעריסה, שמצטרף לעשרה אף שלא אכל. ומשמע שהמניעה לצירוף אינה מפני אכילת איסור, אלא שע"ה בדרגה זו אינו מצטרף, והוא חלק מהשיטות שמצינו בסמוך לגבי דרגת ע"ה.

29. הריטב"א ומאירי ביארו שהסיבה לכך כדלעיל [מג ב] שאין ראוי לת"ח להסב בסעודה עם עם הארץ, [וראה טעם נוסף בסמוך], ולכן הקשתה הגמרא שמשמעות "מזמנים עליו" היא שכותי מצטרף לזימון עם שני ישראלים, והרי אין ת"ח מיסב עם עם הארץ.

עדיין אסור לאכלו [מע"ש ה יב]. ובהכרח שמצטרף אף שאסור לאכלו, כי טעם איסור אכילתו הוא כדמאי, שחוששין שמא יפגע ולא יעשרנו ובהקדש לא יוסיף חומשו, ואין איסור אכילה מונע לצירוף לזימון אלא אם הוא בגוף המאכל, וראה הערה 21.

והגר"א [אמרי נעם] ביאר ש"אינו מעכב" מותר לאכלו, וכוונתו כנ"ל, שאין האיסור מצד המאכל, אלא רק שמא יפגע.

וראה רש"י [שבת קכז] שתמה איך פסק הרמב"ם [ברכות א כ] שהאוכל מע"ש והקדש שנפדו מברך תחילה וסוף, והרי פסק מאידך שאסור לאכלו. ובדרך אמונה [שם בה"ל ד"ה הפודה] כתב שהאיסור רק לעצמו, אך מותר להאכיל לאחרים, ובהכרח שמצד המאכל אין איסור, אלא רק שמא יפגע, ולכן מברכין עליו.

27. הרא"ש כתב ששאר אדם שאכל דרך ארעי אינו מצטרף לזימון, ורק שמש בזמן הגמרא היה מצטרף אף שאין לו קביעות, משום שכך היתה דרך אכילתו [וראה הערה 4 למשנה שבזמנינו שאינו נוהג לאכול משלחן המסובים, אלא מיסב בפני עצמו אחר הסעודה, דינו ככל אדם ואינו

עסקינן.

שאינו יודע כלום, עד כדי כך שאפילו אינו קורא קריאת שמע ערבית ושהרית, (34) דברי רבי אליעזר.

רבי יהושע אומר: כל שאינו מניח תפילין.

בן עזאי אומר: כל שאין לו ציצית בבגדו אף שיש בו ארבע כנפות. (35)

רבי נתן אומר: כל שאין מזוזה על פתחו.

רבי נתן בר יוסף אומר: כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה.

דתניא: איזהו הנקרא "עם הארץ"? (30) — כל שאינו אוכל חוליו בטהרה כמנהג ה"חברים", דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, כל שאינו מעשר פירותיו כראוי. ולכן מזמנים עם הכותי אף שאינו לומד תורה, (31) שהרי הני כותאי עשורי מעשרי כדחזי [כראוי] (32), כיון דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זחירי, כמו דאמר מר, כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדרקין בה יותר מישראל.

תנו רבנן: איזהו "עם הארץ"? (33) — כל

בשבת מסוים מהכותים שמנהגו לעשר, והם מחזיקים ומדקדקים במנהגם.

33. רש"י בסוטה [כב א] ביאר שברייתא זו דנה מי נחשב כ"עם הארץ" לענין טהרות ומעשרות. ותוס' בגיטין [סא א ד"ה איזהו] ביארו שנידון הברייתא לענין שאין מזמנין עליו.

34. רש"י סוטה [כב א], אך אם יודע לקרא ואינו קורא, אינו נחשב "עם הארץ" לדעת רבי אליעזר.

35. כך צידד לבאר החזו"א [שביעית י ז, ע"ש], וכן נקט הב"י [כד], אך בפסחים [קיג ב] מצינו שמי שאין לו ציצית בבגדו הוא מנודה לשמים, ותוס' שם דנו אם מדובר במי שיש לו ואינו לובש, או גם כשאין לו אם צריך לחזור אחריהן. ותוס' בערכין [ב ב ד"ה הכל] כתבו דהיינו רק בזמן הגמרא שהיה דרכם ללבוש בגדים של ד' כנפות, והמשנה את הבגד כדי להפטר מציצית נענש, ולדבריהם לא יחשב ע"ה אלא אם לובש בגד של ד' כנפות ואינו מטיל בו ציצית.

ולכן כתבו, שלשה עמי הארץ חייבים לזמן בפני עצמם, וכן פסק בבה"ל [קצט ד"ה מזמנין].

30. בתוס' רא"ש כתב שהברייתא דנה מי נחשב כ"עם הארץ" לענין זימון, כי לענין מעשרות כבר שנינו [בכורות ל א] שהחשוד על טהרות אינו חשוד על מעשרות, וכך הוכחנו בהערה 28. וראה תוס' בסוטה [כב א ד"ה כל] שיש הרבה ענייני עם הארץ, וכל ברייתא דנה בגדרו לענין שונה, וראה עוד בהערה 33.

31. הריטב"א כתב שאע"פ שסתם עמי הארץ מזמנים בפני עצמם, כשאנים יודעים לעשר, אינם מזמנים, שהרי אין זימון באכילת איסור של טבל.

32. הרמב"ן כתב כי אף ששנינו [דמאי ז ד] שהכותים אינם מעשרים, היינו רק כשמאכילים לאחרים, כי אינם חוששין לאיסור "לפני עור" בהכשלת איסור, אך מקפידים לעשר את מה שאוכלים בעצמם. והרשב"א כתב שסתם כותים לא מעשרים [והיינו שהמעשרים רק לעצמם, הם בכלל עמי הארץ לגבי זימון], והמשנה עוסקת

אחרים אומרים: אפילו קרא מקרא, ושנה משנה, ואולם לא שמש תלמידי חכמים ללמוד מהם את טעמי המשנה התלויים בסברא – הרי זה עם הארץ, כי אינו יודע לחלק בדינים הדומים כגון באיסור והיתר וממונות.⁽³⁶⁾

אמר רב הונא, הלכה כאחרים.⁽³⁷⁾

רמי בר חמא לא אזמין עליה [לא צירף לזימון] דרב מנשיא בר תחליפא, כי סבר שלא שימש תלמידי חכמים, והרי הוא עם הארץ אף על פי דתני ספרא וספרי והלכתא.

כי נח נפשיה דרמי בר חמא, אמר רבא, לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא כעונש על דלא אזמין ארב מנשיא בר תחליפא, ופגע בו בהחשיבו כעם הארץ.

מקשה הגמרא על רבא: והתניא "אחרים

אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ", ואם כן רמי בר חמא עשה כראוי, ועל מה נתבע?

מתרצת הגמרא: שאני רב מנשיא בר תחליפא, דבאמת משמע [היה משמש] להו לרבנן, ורק רמי בר חמא הוא דלא דק אבתריה, וטעה להחשיבו כעם הארץ.

לישנא אחריןא, באמת רב מנשיא בר תחליפא לא שימש תלמידי חכמים לדון בטעמי המשנה בסברא, ובכל זאת לא נחשב עם הארץ, משום דשמע שמעתתא מפומיהו דרבנן וגרים להו כביאורם הנכון, ולכן כצורבא מרבנן דמי.⁽³⁸⁾

שנינו במשנה: אכל טבל ומעשר וכו':

מקשה הגמרא: הרי אם אכל טבל פשיטא שאינו מצטרף, שהרי כבר שנינו שאפילו האוכל דמאי אינו מצטרף?⁽³⁹⁾

36. החזו"א [שם] כתב שבזמן הגמרא מי ששנה ולא שימש ת"ח היה גרוע ממי שלא שנה כלל, אך היה מעולה ממי שלא קרא ק"ש שחרית וערבית. וצידד שבזמננו "לא שימש ת"ח" הוא הלומד מקופיא, ואינו יודע לעיין ולהבין, ומתגאה נגד ת"ח היודעים את התורה באמת, ואינו נכנע להם.

37. תוס' ד"ה אמר ובחגיגה כב א ד"ה כמאן] כתבו שבזמננו מצרפים עם הארץ לזימון, וכן נפסק בשו"ע [קצט ב], ובמג"א כתב שרק ע"ה שלא למד מצטרף, מחשש שמא אם ירחיקוהו יפרוש מהציבור, אך אם הוא רשע שעושה עבירות, או שאינו מקיים מצוות שידועה לכל ישראל, כגון שאינו קורא ק"ש, אינו מצטרף, וראה בה"ל [ד"ה ע"ה].

38. ביאר הגר"ח שמואלביץ [שיחות מוסר בכמה מקומות], שלישנא אחריןא סברה שדי בכך שישמע ויקבל מהחכמים, והיינו שיטול מהם כהבנתו, אך לישנא קמא סברה שצריך שהחכמים יתנו לו, וימשיכו בו את "מסירת התורה", וראה בהרחבה באגרות משה [יו"ד ח"ד לב].

39. בבית מאיר [קצו] הוכיח מכאן כדעת הרמב"ם [ברכות א יט] שהאוכל דבר האסור אינו מצטרף משום שאסור לברך עליו, ולכן פשיטא שלא יצטרף לזימון, כי היא מצוה הבאה בעבירה. אך לראב"ד שאינו מצטרף לזימון משום שאכילת איסור אינה נחשבת כאכילת קבע, הרי זה גופא צריך להשמיענו שמשום כך אינו מצטרף לזימון. וראה פני יהושע [ד"ה אכל טבל].

כבר חל חיוב על התבואה כשהיתה "דגן" שוב אינה נפטרת כשעשאה מעשר ראשון, וגם חלק הלוי חייב בתרומה.

שנינו במשנה: **מעשר שני** והקדש שלא נפדו אין מזמנין עליו.

תמיהה הגמרא: **פשיטא**, שהרי כל עוד לא נפדו הם אסורים באכילה!?

מבארת הגמרא: **לא צריכא** להשמיענו דין זה, אלא באופן **שנפדו**, ולא נפדו כהלכתו, וכדלהלן:

מעשר שני שלא נפדה כהלכתו — **כגון שפדאו על גבי אסימון** חתיכת כסף שלא הוטבעה עליה צורת מטבע, ו**רחמנא אמר** לגבי פדיון מעשר שני [דברים יד כה] "**וצרת הכסף בידך**", ודרשו מלשון "וצרת", שהפדיון יעשה רק על **כסף שיש** (לו) עליו **צורה**.

הקדש שלא נפדה כהלכתו, שחללו על גבי קרקע, ולא **פדאו בכסף**, ו**רחמנא אמר** לגבי פדיון הקדש [ויקרא כז יט] "**ונתן הכסף וקם לו**". וכוונת המשנה להשמיענו שאם פדה ולא קיים פרטים אלו, אין מזמנים עליהם.

שנינו במשנה: **והשמש שאכל פחות מכזית**.

מבארת הגמרא: **לא צריכא** להשמיענו דין זה, אלא **בטבל טבול מדרבנן**, וללמד שאפילו איסור דרבנן גורם שלא יצטרף לזימון.⁽⁴⁰⁾

ומבררת הגמרא: **חיבי דמי** טבל שהוא טבול רק מדרבנן? — אם גדל **בעציץ שאינו נקוב**, שלא חייבה התורה אלא גידולי קרקע ממש, וזה שאינו מחובר לקרקע, אין על פירותיו חיוב מעשר אלא מדרבנן.⁽⁴¹⁾

שנינו במשנה: **מעשר ראשון** שלא ניטלה תרומתו אין מזמנים עליו.

תמיהה הגמרא: **פשיטא**, שהרי דינו כטבל גמור?

מבארת הגמרא: **לא צריכא** להשמיענו דין זה, אלא **כגון שהקדימו** הלוי לכהן ובא אחר שהתמרחה התבואה **בכרי**, ונטל מבעל הבית את המעשר ראשון לפני שהכהן קבל תרומה גדולה, ואף שהפריש ממנו תרומת מעשר, אסור לאכול מהמעשר, עד שיפריש ממנו תרומה גדולה [ועליה שנינו "שלא ניטלה תרומתו"]. והוצרך להשמיענו שאסור לאוכלו, **כי מהו דתימא כדאמר ליה רב פפא לאביי לעיל**, שידרוש מ"מעשר מן המעשר" לפטור מעשר ראשון מתרומה אפילו אם הקדימו בכרי — **קא משמע לן כדשני ליה**, שהפסוק "מכל מעשרותיכם" מלמד שאם

מתבואה שגדלה בעציץ שאינו נקוב מברך ברכת המזון [אך לא "המוציא לחם מן הארץ" שהרי אינו "ארץ" [וראה מח הערה 26]. ובספר פירות תאנה דחה, שצירופו הוא כאוכל ירק, שמצטרף לזימון אף שאינו מברך בהמ"ז [להלן מח א, שו"ע קצז ג].

40. והיינו אפילו אם חיוב ברכת הזימון הוא מדאורייתא, כי לרמב"ם האיסור דרבנן גורם שברכתו תהיה בכלל "מנאץ", ולראב"ד אין לו קביעות.

41. **בחיי אדם** [נא] הוכיח מכאן שהאוכל

תמהה הגמרא: פשיטא, שהרי לא אכל כשיעור המחייב בברכה?⁽⁴²⁾

מבאר הגמרא: אידי דתנא רישא "השמש שאכל כזית" תנא סיפא "שאכל פחות מכזית".

שנינו במשנה: והנכרי אין מזמנין עליו:

תמהה הגמרא: פשיטא, שהרי הוא פטור מכל המצוות?

מבאר הגמרא: הכא במאי עסקינן, בגר שמל ולא טבל, והשמיענו שדינו כגוי גמור.⁽⁴³⁾

דאמר רבי זירא אמר רבי יוחנן, לעולם אינו גר עד שימול ויטבול.

וכמה דלא טבל — נכרי הוא.

שנינו במשנה: נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן.

אמר רבי יוסי⁽⁴⁴⁾: קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו.

מקשה הגמרא: והא תנן "נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם"?

מתרצת הגמרא: הוא דאמר כרבי יהושע בן לוי. דאמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שאמרו [במשנה] קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו, היינו דוקא שאינו מצטרף לחייב זימון בשלשה, אבל עושין אותו פניף לעשרה, כי כיון שכבר חל עליהם חיוב זימון, יכול להצטרף עמם כדי שיוכלו להזכיר את השם,⁽⁴⁵⁾ ועל כך נסובו דברי רבי

44. רש"י [ד"ה סניף] גרס "רב אסי" שהוא אמורא ולכן הקשו עליו ממשנה וברייתא.

45. בעל המאור דקדק שלא אמרו "מצטרף" אלא "עושין סניף", כי גם ג' או ד' קטנים מצטרפין לזימון, והעיקר שיהיו רוב גדולים, ואילו לדבר שבקדושה אין מצרפין אלא אחד. [והב"י נה הביא מספר המנהיג שהדקדוק הוא ממה שאמרו "עושין סניפין" ולא "סניף"]. אך המג"א [נה ח] נקט שריב"ל מודה ששני קטנים אינם מצטרפין, וראה בירושלמי [ה"ב] ובמפרשיו.

ובתוס' [מח א ד"ה ולית] הביאו ממדרש שקטן אינו מצטרף אלא לזימון, אך לא לתפלה - ויתכן שהטעם לכך כמבואר לעיל [מה הערה 27] שזימון אינו ככל דבר שבקדושה, ומה שצריך בו עשרה הוא משום ש"בציר מעשרה לאו אורח ארעא", ולצורך זה די בצירוף קטן - אך מסוגיין הוכיחו שקטן מצטרף גם לתפלה, שהרי הקשו

42. הגר"א מ' הורביץ ביאר שהקושיא היא, הרי שנינו ברישא שמצטרף רק אם אכל כזית, ופשיטא שבפחות מכך אינו מצטרף.

אך הרש"ש כתב שא"א לפרש כך, שהרי תירוץ הגמ' הוא שנקטו סיפא אטו רישא, ואיך יתכן להפוך את הקושיא לתירוץ. ולכן הקשה מכאן לשיטת הגר"א [קצו ב] ששמש מצטרף לעשרה אפילו אם אכל פחות מכזית [שהרי לא גרע מקטן המוטל בעריסה], וא"כ צריך התנא להשמיענו שאע"פ שמצטרף לעשרה, אינו מצטרף לשלשה.

43. ראה בקהלות יעקב [יבמות לו] שכך ביארו האחרונים, וכמשמעות לשון רבי זירא "וכמה דלא טבל - נכרי הוא". אולם בפיה"מ להרמב"ם כתב שחידוש המשנה הוא כי אף "שיש בו חלק משלמותו" אין מזמנים עליו, ונחלקו בזה הראשונים ביבמות מז א

יוסי.

הוצרך לשחררו?

ועוד אמר רבי יהושע בן לוי: תשעה ועבד מצטרפין, לומר דבר שבקדושה, שאינו נאמר אלא בעשרה.⁽⁴⁶⁾

מיתביב: מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת להתפלל בציבור,⁽⁴⁷⁾ ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה.⁽⁴⁸⁾

ומדייקת הגמרא: רק משום ש"שחרר", אין, [יכול היה להצטרף למנין], ומשמע כי אילו לא שחרר, לא היה יכול להצטרף למנין. ואם להשלים לעשרה אפשר לצרף עבד, למה

מתרצת הגמרא: תרי אנשים אצטריכו, כי בבית הכנסת היו רק שמונה אנשים, וכיון שאין מצרפין אלא עבד אחד, לכן שחרר חד והוא הצטרף כישראל גמור, ונפיק בחד שצירפו כעשירי.

תמהה הגמרא: והיכי עביד הכי, והאמר רב יהודה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר [ויקרא כה מו] לעולם בהם תעבודו?

מתרצת הגמרא: לדבר מצוה שאני.⁽⁴⁹⁾

לריב"ל ממעשה דרבי אליעזר שהיה בתפלה, וראה עמק ברכה [תפלה ו].

46. יש לדון אם מצטרפים גם לזימון, כי במשנה שנינו שאין מזמנין על עבדים, וכתב רבינו יונה בשם רש"י שהטעם משום שאין חברתן נאה ואפילו עם בעליהן, ובה אין חילוק בין שלשה לעשרה [וראה לעיל מה הערה 20].

והב"י [קצט] הביא בשם הר"ן במגילה שהחשש הוא רק כשצירופן ניכר, ולדבריו יתכן שהמשנה עוסקת בשלשה, שבצירופן נוספת כל ברכת הזימון, וריב"ל דיבר על צירוף לעשרה שרק מוסיפין הזכרת השם, וכן משמע במרדכי קעג ש"מצטרפין לברוך אלוהינו". [ולפ"ז תמוה למה לא הזכיר ריב"ל תשעה ואשה].

47. הרמ"א [קח ח] פסק שלכתחילה לא יעבור זמן תפלה משום הפסד ממון, ובשו"ת יד אליהו [ז] הוכיח מסוגיין שאינו צריך להפסיד, אלא אם יש חשש שלא יתפלל כלל, אך לא לצורך תפלה בציבור, שהרי משמע שרבי אליעזר עשה מדת חסידות כששחרר עבדו לצורך תפלה בצבור, וראה אגרות משה [או"ח ב כז].

48. החכם צבי [צג] דן אם אפשר לצרף למנין אדם שנברא ע"פ ספר יצירה, ובברכי יוסף [נה ד] הוכיח מסוגיין שאי אפשר לצרפו, שהרי רבי אליעזר שחרר עבדו ולא ברא אדם ע"פ ספר יצירה, ודחה ע"פ הרמב"ן [בסמוך] שבמקום מצוה אין איסור חנינה כלל, ועוד שבריאה זו אורכת הכנה גדולה, ולא היה לו זמן לעשותה לפני התפלה.

49. הרמב"ן [גיטין לח ב] ביאר שבמקום מצוה אין איסור חנינה כלל, כי איסור "לא תחנם" משמעותו שלא ליתן להם מתנת חנם, אך כשעושה כן לצרכיו, מותר. [וראה עוד טעם בסמוך].

והמג"א [צ ל] וטורי אבן [חגיגה ב ב] תמהו שהרי בסוגיין דנו בה משום מצוה הבאה בעבירה. וביאר החתם סופר [גיטין שם] שקושיית הגמרא הרי "לעולם בהם תעבודו" ו"נקדשתי" שתיהן מצוות שקולות הן, ואם כן אין לאדון עדיפות בקיום "ונקדשתי" ונמצא שמשחרר את העבד שלא לצורכו, ושוב היא מצוה הבאה בעבירה. וראה עוד בשאגת אריה [צז] ובהגהות אמרי ברוך לטורי אבן [שם]. ובהגהות הגרא"מ הורביץ ומהר"ץ חיות,

ועוד אמר רבי יהושע בן לוי: לעולם ישכים אדם לבית הכנסת, כדי שיוזכה וימנה עם עשרה הראשונים, שאפילו מאה באים אחריו, קבל עליו שכר כולם.⁽⁵²⁾

תמהה הגמרא: "שכר כולם" פלקא דעתך,

שבה הגמרא ומקשה: הרי מצוה הבאה בעבירה היא?⁽⁵⁰⁾

מתרצת הגמרא: מצוה דרבים, להוציא את הציבור ידי חובתם בקדושה⁽⁵¹⁾ — שאני.

ובאגרות משה [או"ח א קפח].

50. הרא"ש לא גרס קושיא זו, ובשדי חמד [מערכת מ כלל עז] ביאר טעמו כדעת תוס' בסוכה [כט ב] שמצוה הבאה בעבירה אינה פוסלת למצוה דרבנן. ודחה, שרק אם נעשית כבר עבירה בחפץ ובאים לקיים בו מצוה דרבנן, אין פסול של "באה בעבירה", אך קושיית הגמרא היא שאין לעבור עבירה לכתחילה כדי לקיים מצוה.

ועוד כתב שבקדושה הוא מקיים עשה דאורייתא של "ונקדשתי בתוך בני ישראל", ועליה הקשו שהיא באה בעבירה, וראה הערה הבאה.

51. כך פירש רש"י, וכתב הרא"ש כי שהמצוה היא לקדש את השם, ואף אם חיוב קדושה הוא מדרבנן, כיון שהיא מצוה של רבים היא דוחה עשה דאורייתא, ובאגרות משה או"ח א קפח] ביאר שכוונתו כי אף שאין חיוב מה"ת לומר קדושה, מ"מ האיסור לאומרה ביחידות הוא מדאורייתא, והעלה מכך שאסור לעשות מנין לקטנים. [והרא"ש הוסיף שלא מסתבר להעמיד שרצה לקרות פרשת זכור שחיובה מה"ת, כי משמע שמדובר בכל ענין. וראה תרומת הדשן קח ושעה"צ תרפה ה שדנו אם כוונתו שחיובה מה"ת, או שגם צריך עשרה מה"ת].

והרמב"ן [שם] כתב שמצות תפילה בציבור חמורה, ודוחה אפילו עשה דאורייתא, כי כיון שהקב"ה בא לביהכנ"ס ואינו מוצא שם עשרה, מיד הוא כועס.

והר"ן שם הוכיח מסוגיין ש"לעולם בהם תעבודו" אינו עשה גמור, ולכן נדחה אפילו לצורך מצוה דרבנן.

ובאגרות משה [שם] ביאר בתירוץ הגמרא כי כיון שהיא מצוה דרבים, נמצא שיש לאדון רווח בקיומה יותר מקיום העשה של "לעולם בהם תעבודו" [כי כנגד איסורו יקיימו רבים מצוה], ושוב אין איסור חנינה כלל, ואין מצוותו באה בעבירה. וראה בקהלות יעקב [כז ו] שהוכיח כי אע"פ שמצוה דרבנן המתקיימת ע"י רבים אינה דוחה עשה של כל אחד מהם, אלא רק עשה של יחיד שהוא לצורך הרבים [ותרוצו לקושיית תוד"ה מצוה, ראה רא"ש מו"ק ג].

52. רבינו יונה כתב שהטעם לכך משום שהראשונים גורמים לשכינה שתבא, שהרי השכינה שורה בביהכנ"ס רק כשיש שם ציבור [וראה מהרש"א], והעלה מכך המעדני יו"ט [פ"א סי' ז אות י] ששכר כל אחד מהראשונים שוה לחברו. אך מסביר דיליה כתב שגם כל המקדים בין העשרה נוטל שכר כנגד הבאים אחריו, וכן נקט הרמ"ע מפאנו [בעשרה מאמרות] והגר"א [משלי יד כח], וכ"כ בעטרת זקנים [על השו"ע צ יד] שכל המקדים יותר, ואפילו אינו מעשרה ראשונים, הוא קרוב לשורש הקדושה. וכדבריו מוכח בספר אגודה [ברכות טו] שלא הזכיר כלל "עשרה ראשונים" אלא כתב שישכים לביהכנ"ס ויטול שכר כנגד כלם, [וכן משמע קצת מהרמב"ם תפלה ח א ע"ש].

ובמג"א [צ כח] הביא מהזהר [נשא רלט] שיתאספו העשרה ויבואו יחד לבית הכנסת,

וכי שאר המתפללים, חוץ מעשרה ראשונים, אין להם שכר כלל?

מבאר הגמרא: **אלא אימא, "נותנין לו שכר כנגד כולם"**.⁽⁵³⁾

אמר רב הונא: **תשעה וארון**⁽⁵⁴⁾ מצטרפין למנין לתפילה.⁽⁵⁵⁾

אמר ליה רב נחמן: **וכי ארון גברא הוא, ואיך יצטרף?**

אלא אמר רב הונא: **תשעה שנראין בעשרה מצטרפין**.⁽⁵⁶⁾

יש שאמרי לה, שנראים כעשרה רק כי **מכנפי** [כאשר הם מכוונסים יחד], כי אז קשה להבחין כמה הם. **ויש שאמרי לה, שנראים כעשרה, רק כי מבדרי** [כאשר הם מפוזרים], כי מתוך פיזורם הם נראים מרובים.⁽⁵⁷⁾

אמר רבי אמי: **שנים ושבת מצטרפין לחיוב זימון של שלשה**.

אמר ליה רב נחמן: **וכי שבת גברא הוא, ואיך תצטרף?**

אלא אמר רבי אמי: **שני תלמידי חכמים המחודדין זה את זה בחלכה, מצטרפין להחשב כשלשה לזימון**.⁽⁵⁸⁾

ויתכן שהטעם לכך הוא כדברי הגר"א [משלי שם] שביאר את מאמר הגמרא [ו ב] שהקב"ה בא לביהכנ"ס ואינו מוצא שם עשרה מיד הוא כועס, שכוועס גם על אלו שבאו, כי לא הביאו עשרה אנשים [כמבואר שם הערה 42], ולכן עדיף שיבואו יחד, ולא יהיה זמן שאין עשרה יחד.

53. המעדני יו"ט [שם] דן אם כוונת הגמרא לתקן את לשון ריב"ל, או לבאר שכוונתו כמו בעה"ב המשלם שכר לפועליו, ונותן לאחד שכר כלם לחלק להם, והוא כבוד למחלק.

54. בתוס' חכמי אנגליה כתבו דהיינו דוקא כשיש בארון ס"ת, וכן משמע בירושלמי שדן על צירוף "קטן או ס"ת" [ומשמע שנקטו כי בתחילה רב הונא דן על ארון, ושלא כמבואר להלן].

55. הגר"א [דברי אליהו] ביאר ש"ארון" הוא ראשי תיבות של אחד רואה ואינו נראה, והכוונה שמצטרפין את הקב"ה כמו שצירפוהו אחי יוסף לעשרה.

56. בדברי אליהו הובא מהגר"א שרב הונא

ביאר שזו היתה כוונתו מתחילה, שתשעה נראים כעשרה, כמו שאמרו על הארון בקדש הקדשים "מקום ארון אינו מן המדה" [מגילה י ב], והיינו שרוחב קה"ק היה עשרים אמה, ואע"פ שהארון עמד באמצעו נשאר לו מכל צד עשרה אמות, הרי שמצינו בארון שתשעה נראים כעשרה.

והגר"מ הורביץ כתב שכוון לרמוז שצריך שיהא המרחק ביניהם כשיעור הארון [ראה שם חשבונן] ותמוה, שהרי נחלקו בדבריו אם צריך שיהו מכוונסין או מפוזרין.

57. בירושלמי [כאן] מקשה הרי עדיין אין כאן עשרה, ואיך מה שנראין מועיל במקום עשירי. ולפי המובא לעיל [מה הערה 27] שדעת הירושלמי שזימון הוא ככל דבר שבקדושה, יתכן שמשום כך מצריך שיהיו עשרה בפועל, אך הבבלי סבר שזימון אינו ככל דבר שבקדושה, ומה שצריך בו עשרה הוא משום ש"בציר מעשרה לאו אורח ארעא", ולצורך זה די בכך שנראין כעשרה.

58. בתוס' הרא"ש ביאר שההלכה נחשבת כשלישי, ותמה הצל"ח א"כ למה לא הקשו גם

מחוי רב חסדא: כגון אנא ורב ששת! מחוי רב ששת: כגון אנא ורב חסדא.⁽⁵⁹⁾

אמר רבי יוחנן: קטן פורח שהביא סימני גדלות לפני גיל שלש עשרה⁽⁶⁰⁾, מזמנין עליו אפילו בשלשה⁽⁶¹⁾.

תניא נמי הכי: קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו, ושלש שתי שערות אין מזמנין עליו, ואין מדקדקין בקטן.

ולכאורה הא גופא קשיא, אמרת "הביא שתי שערות", אין, [מזמנין עליו], ומשמע שאם לא הביא, לא מזמנין עליו, כי אינו גדול. ואילו הדר תני "אין מדקדקין בקטן", ומשמע שיתכן קטן שיזמנו עליו, לאתויי מאי? לאו

לאתויי קטן פורח, שאם הביא שתי שערות, מ-א אין מדקדקין בגילו, אך אם לא הביא, מדקדקין שיהא בן שלש עשרה ומעלה.⁽¹⁾

כאן "וכי הלכה גברא היא", ולכן ביאר שקושיית הגמרא היא רק על אותם אנשים שלפעמים חייבים בזימון [כשיש עמם ארון או שבת] ולפעמים פטורים, אך שני ת"ח תמיד מחוייבים, והיינו כי אין החשיבות בהלכה המצטרפת, אלא בתלמידי חכמים עצמם.

והמאירי [מח א] ביאר שכוונת רב אמי, כי אע"פ שאין קובעין כאחת, ההלכה מנענעת ומצטרפת ואם יש שלישי ביניהם, מזמנין.

59. בעירוין [סז א] מבואר שרב חסדא היה מעמיק לרוב בנדונים מחודשים, וירא מרב ששת שהיה בקי ומקשה סתירות ממשניות, וראה רש"י בשבת [סג א] שפירש כי שני ת"ח המחדדין, היינו שואלין ומשיבין זה לזה, ויתכן שבכך נחלקו כאן, איזה סוג שו"ת נחשב כחידוד הראוי להצטרף לבהמ"ז.

60. רש"י, והיינו ששערות מוכיחות על בגרות הגוף, אפילו לפני גיל הבגרות, ומה שאמרו בקידושין [טז ב] ששערות לפני גיל י"ג הן שומא, הוא לגבי דיני גדלות, ולכן נקרא "קטן פורח", וראה רש"י גיטין סה א, ובהעמק שאלה קטז ג האריך בבירור נידון זה.

אך תוס' [ד"ה קטן] ביארו שכבר נכנס לשנת יג, והתחיל להביא סימנים ולא נגמר שיעורן, שאין בהם כדי לכופ ראשו בצד עיקרו

[ונקט שהם עושים את הגדלות, ולא רק ראייה עליה, ולכן כשהגיע לשנים ואינן שומא, כבר בתחילתן יש בו מקצת גדלות]. ונמצא שביאור ראיית הגמרא הוא, שהסיפא מגלה על הרישא, שאין הכוונה לשתי שערות גמורות, אלא די בפורחות.

61. תוס' [ד"ה קטן] הקשו איך שנינו בברייתא בסמוך שקטן אינו מצטרף, והרי אפילו קטן בעריסה מצטרף, ולכן העמידה בצירוף לשלשה. וכן העמידו [בסמוך מח א ד"ה ולית] את ההלכה שקטן פורח אינו מצטרף לשלשה אלא לעשרה. וביאר המרדכי שזימון בשלשה חמור מזימון בעשרה.

והראב"ד בתמים דעים [א] ביאר להיפך, שבעשרה כיון שרוצים להזכיר שם שמים, דוחקין עצמן ומצרפין קטן לסניף כדי להרבות בשבחו של מקום, אך לזימון של שלשה לא אכפת לן, וראה טור ונו"כ [קצט].

1. כך הביאור לפי רש"י, אך תוס' והרשב"א תמהו, שהרי דין קטן שהביא שתי שערות מפורש כבר ברישא של הברייתא, ולכן ביארו כדרכם, שאם הביא שתי שערות כשיעורן, אין מדקדקין אחריו, אך אם עדיין לא צמחו כשיעור, בודקים אחריו, שאם יודע למי מברכין, מצטרף לזימון.